

E-ISSN 2645-9132

Abbâsî Şairi Ebû Temmâm'ın Şiirlerinde Ahlakî Tespit ve Tavsiyeler

Adnan ARSLAN | ORCID: 0000-0002-3989-6612 | adnanarlan81@hotmail.com

Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00dzfx204>

Öz

Abbâsîler dönemi Arap şiiri hakkında bilgi veren tüm edebiyat tarihi kaynaklarının ismine temas etmeden geçemediği Ebû Temmâm (ö. 231/846), *el-Hamâse* adlı eseriyle kendisinden önceki Arap şairlerinin şiirlerinden bir seçki derlemiştir. Bu seçkide yer alan şiirlerin önemli bir kısmı şairlerin hayat tecrübeleri ve ahlaki tespitlerini içeren hikmetli söz ve anlam içeren beyitlerden müteşekkildir. Ebû Temmâm'ın *el-Hamâse* adlı eserinde yer verdiği hikmet şiirleri, onun kendine ait divanında yer alan kasideleri içerisinde azımsanmayacak sayıda hikemî beyitler serpiştirmesinde etkili olmuştur. Kendinden önceki şairlerin ahlaka dair tespitleri ve hayata bakışlarını yansıtan düşünceleri onun şairliğinde iz bırakmıştır. Bu iz takip edildiğinde Ebû Temmâm'ın insanı ve toplumu iyi gözlemleyebilen bir şahsiyete sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmada şairin bu kabilden beyitlerindeki ahlakî tespit ve tavsiyelerinin içerik bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Ebû Temmâm gibi ibretimiz tespitleriyle Arapların sözlü kültürünün zenginleşmesinde büyük bir katkısı olan şairin ahlakiyata dair değerlendirmelerinin Arap şiiri araştırmaları açısından önemli olduğu düşünülmüştür. Çalışmada, Ebû Temmâm'ın hikemî şiirlerinde en çok yoğunlaştığı anlamlar, tasvire dayalı bir yöntemle başlıklar halinde sunulmuştur. Ebû Temmâm'ın şiirlerine bakıldığında onun sıklıkla gayretli olmak, çaba sarf etmek, azim ve kararlılıkla çalışkanlıktan taviz vermemek gibi konulara temas ettiği görülmüştür. Ahlakı dair pek çok tespiti bulunan şair, Müslüman birey için zaruri olan tevekkül ve kanaate teşvik sadedinde tavsiyelerde bulunmuştur. Şairin divanında tespit ve tavsiye ettiği ahlaklardan birisi de kişinin azimli olmasıdır. Karar verdiği meselede kişi, zihnini tereddütlerden arındırmalı ve hedefine doğru

arkasına bakmadan koşmalıdır. Kişi, belirli bir hedefe doğru giderken azmini kıran olumsuzluklar yaşadığında çoğu zaman amacına ulaşamayacağına dair vesveselere kapılır. Şair, olumsuzluk gibi görünen şeylerin belki de amaca ulaşmak için birer vesile olabileceğine dair bazı teşviklerde bulunmuştur. Ebû Temmâm, kişinin gayretini olumsuz etkileyen haset ehline kulak asmamak gerektiğini başarılı ve etkili bir üslupla dile getirmiştir. Sonuç olarak Ebû Temmâm'ın, çoğunluğu methiye temalı olan kasidelerinde bütünlüğü bozmadan aralara ahlakî tespit ve tavsiyelerini serpiştirmekte başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Teşbih ve istiare gibi söz sanatlarıyla birbirinden çok uzak olan nesne ve figürler arasında kurduğu anlam ilişkileri sözlerine imgesel zenginlik katmıştır. Bu suretle şair, hayat tavsiyelerini etkili ve ikna edici kılmış, Arapların günlük hayatına nüfuz edecek seviyede izler bırakmıştır. Şairin bu tarzdaki beyitlerinin daha kapsamlı bir okumayla incelenmesi ve ahlakîyata dair şiirlerinin tercüme edilerek Türk okurla tanıştırılması bu çalışmanın bir tavsiyesidir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagati, Abbâsî Şiiri, Ebû Temmâm, Ahlak, Hikmet.

Atıf Bilgisi

Arslan, Adnan. “Abbâsî Şairi Ebû Temmâm'ın Şiirlerinde Ahlakî Tespit ve Tavsiyeler”. *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/1 (Temmuz 2023), 1-24.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1266783>

Geliş Tarihi	17.03.2023
Kabul Tarihi	11.06.2023
Yayın Tarihi	31.07.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Moral Determination and Recommendations in the Poems of the ‘Abbāsīd Poet Abū Tammām

Adnan ARSLAN | ORCID: 0000-0002-3989-6612 | adnanarlan81@hotmail.com

Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Rhetoric , Bilecik, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/00dzfx204>

Abstract

Abū Tammām (d. 231/846), whose name could not pass without contacting all the literary history sources giving information about the Arabic poetry of the ‘Abbāsīd period, compiled a selection of the poems of the Arab poets before him in his work *al-Hamāse*. An important part of the poems in this selection consists of couplets containing wise words and meanings that contain the life experiences and moral determinations of the poets. The wisdom poems that Abū Tammām included in his work *al-Hamāse* were effective in interspersing a considerable number of hikemi couplets in his odes in his own divan. The determinations of the poets before him about morality and his thoughts reflecting their view of life left a mark on his poetry. When this trace was followed, it was seen that Abū Tammām had a personality that could observe people and society well. In this study, it is aimed to examine the moral determinations and recommendations of the poet in such couplets in terms of content. It is thought that the poet's evaluations of morality, who, like Abū Tammām, made a great contribution to the enrichment of the oral culture of the Arabs with his exemplary determinations, are important in terms of Arabic poetry research. In the study, the meanings that Abū Tammām concentrated most in his hikemi poems were presented as titles with a method based on description. When we look at Abū Tammām poems, it is seen that he often touches on issues such as being diligent, making an effort, not compromising hard work with perseverance and determination. The poet, who has many determinations about morality, has made recommendations on the basis of

encouraging trust and contentment, which is essential for a Muslim individual. One of the morals that the poet determined and recommended in his divan is that the person is determined. In the matter he has decided, the person should clear his mind of hesitations and run towards his goal without looking back. When a person experiences negativities that break his determination on the way to a certain goal, he often has delusions that he will not be able to reach his goal. The poet gave an incentive that what seems like negativity might be an occasion to reach the goal. Abû Tammâm successfully and effectively expressed that it is necessary not to listen to the people of envy, who negatively affect one's effort. As a result, it is possible to say that Abû Tammâm was successful in interspersing his moral observations and recommendations without breaking the integrity of his odes, most of which are eulogy-themed. The semantic relations he established between objects and figures that are very far from each other, with rhetoric such as simile and metaphor, added imaginative richness to his words. In this way, the poet made his life advices effective and persuasive and left traces that permeate the daily life of the Arabs. It is a recommendation of this study to examine the poet's couplets in this style with a more comprehensive reading and to introduce them to Turkish readers by translating his poems about morality.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, 'Abbâsîd Poetry, Abû Tammâm, Morality, Wisdom.

Citation

Arslan, Adnan. "Moral Determination and Recommendations in the Poems of the 'Abbâsîd Poet Abû Tammâm". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/1 (July 2023), 1-24.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1266783>

Date of Submission	17.03.2023
Date of Acceptance	11.06.2023
Date of Publication	31.07.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com

- Grant Support** The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
- Copyright & License** Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Arapların kültürel birikimlerini bir sonraki kuşaklara aktarmak için en güçlü vasıtaları olan şiirin, Cahiliye döneminde sözlü rivayet geleneğine dayalı olduğu bilinmektedir. Sebeb-i iftiharları olan büyük şairlere ait şiirler nesilden nesle sözlü aktarımla ulaştırılmıştır. Arap toplumlarında dilden dile aktarıla gelen bu şiirlerin yazıya geçirilerek kayda alınmasına hicri I. yüzyılda başlanmış olsa da ciddi manada derleme işi hicri II. yüzyıla kalmıştır. Hammâd er-Râviye (ö. 160/776-77 [?]), Asmaî (ö. 216/831), Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794 [?]) gibi hayatını bu işe adayan raviler, Cahiliye şiirini derleyip kitap haline getirmişlerdir.¹ Hafızasında eski şairlere ait şiirler bulunduğunu söyleyen kişilere ulaşip onların güvenilir olduğunu tespit ettikten sonra bu rivayetleri kayda geçirmek bir ihtisas alanı olmuştur. Hadislerin cem ve tedvini ile eş zamanlı ilerleyen şiir koleksiyonculuğu hicri III. yüzyıla geldiğinde sistematik bir hale dönüşmüş ve ravi kişiliklerinin yanı sıra güçlü şairler olan kişiler tarafından ilk konulu antoloji/seçki çalışmaları başlamıştır. Arap edebiyatında şair olup aynı zamanda konulu koleksiyonculuk yapan isimlerin ilki Ebû Temmâm künyesiyle meşhur olan Habîb b. Evs et-Tâî'dir.²

Ebû Temmâm, *Hamâse* adlı çalışmasında kendi edebi zevkine göre 65 şaire ait 900'e yakın şiir seçmiştir. Şairin şiir seçmekteki başarısı pek çok edebiyat eleştirmeni tarafından takdir görmüştür.³ Ebû Temmâm'ın şairliğinin başarısında ve özellikle de kendine mahsus hikemî üslubunun gelişmesinde, onun edebi havzasında birleşmiş hikmet şiirlerinin rolünün büyük olduğu söylenebilir.⁴ Şairin

¹ Ali Bulut, "İslam Öncesi Arap Edebiyatının Mevsûkiyeti Meselesi", *İslam Öncesi Araçlarda Dil ve Edebiyat*, ed. Mustafa Çağrıncı (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 15-26.

² Şairin hayatı hakkında ülkemizde yeterli miktarda literatür oluştuğu için burada ilgili birkaç kaynağa atıfta bulunmanın yeterli olacağı düşünülmüştür. Şairin hayatı hakkında bilgi için bk. Hüseyin Elmalı, "Ebû Temmâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/241-243. Ebû Temmâm'ın edebi şahsiyeti ve divanının incelenmesine dair bir çalışma için bk. Yakup Göçemen, *Ebû Temmâm Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019); Yakup Göçemen, *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Kahraman Maraş: Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

³ İsmail Durmuş, "Hamâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/439.

⁴ Edebiyat özelinde hikmet kavramına dair yapılan pek çok tanımı Ahmed Emin şöyle özetlemiştir: Hikmet, hayat tecrübelerini günlük yaşamın pratik uygulamaları ile birleştiren ve iyi gözlem

Hamase adlı eserine aldığı şiiirlerin önemli bir kısmının hikmet içerikli oluşu ile kendi şiiirlerindeki hikmet beyitlerinin bir ilişkisi olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'ye aldığı şiiirlerdeki hikemî yoğunluk araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve bu seçki, hikmet eksenli incelenmiştir.⁵ Hatta Ebû Temmâm'ın kendine ait şiiirlerinin yer aldığı divanındaki hikmet içerikli beyitleri müstakil araştırmalara da konu olmuştur.⁶ Bu çalışmada şairin ahlakî tespitlerine yer verdiği beyitler özellikle seçilecek ve onların günümüz insanına ne tür mesajlar içerebileceği *okur merkezli* bir yaklaşımla ele alınacaktır.⁷ Tekrar etmek gerekirse bu çalışmada, Ebû Temmâm'ın hikemî şiiirlerinde en çok yoğunlaştığı anlamlar, tasvire dayalı bir yöntemle başlıklar halinde sunulacaktır.

1. Ahlakın Kökeni

İnsan olmanın gereği olan ahlakın neliği üzerine antik çağlardan beri pek çok farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Kimilerine göre ahlak yahut karakter yaratılışa tayin edilen bir alın yazısıdır. Ahlak sonradan kazanılan, öğrenilen bir şey olmayıp fitrattan gelen bir eğilimdir.⁸ Bu yaklaşımın, pek çok toplumda tarih boyu kabul gördüğü milletlerin kültürel hafızasını yansıtan atasözlerinden anlaşılmaktadır. “Kişi yedisinde ne ise yetmişinde de o” kabilinden atasözlerine Türk, Arap, İngiliz,

yapabilen keskin bir zekâdan kaynaklanan varlıkların anlam ve amaçlarına doğrudan, pratik ve derin bir şekilde bakıştır. Ahmed Emin, “Arap Edebiyatında Hikmet”, çev. Zeynep Arkan, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/26 (2012), 213.

⁵ Vurûd Velîd Hamûd Huseyn es-Sarrâf, *Eş'ârü'l-hikmeti fi divâni'l-Hamâse li-Ebî Temmâm* (Irak: Kufe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

⁶ Azîze Huceyra, *Tecelliyâtu'l-hikme fi ş-ş-ri'l-Arabî Ebû Temmâm nemûzecen* (Cezayir: Andelhamîd Ibn Badis Üniversitesi, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017-2018).

⁷ Okur merkezli kuram hakkında ayrıntı için bk. Yılmaz Özbek, *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği* (İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2015); Seda Alabulut, *Alımlama Estetiği* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Banu Başkaya, *Alımlama Estetiği Açısından Keşif, Haz Ve Sağaltım İlişkisi* (İstanbul: Işık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Fatih Arslan, “Metni Bireyselleştirme Ölçütünde ‘Alımlama Estetiği’ Algısı”, *e-Journal of New World Sciences Academy* 5/4 (2010), 646-651.

⁸ Örneğin Sokrat öncesi filozof Herakleitos (öl. MÖ 475), “Karakter insanın kaderidir.” demiştir. Melike Molacı, “Herakleitos’un Ēthos’u: Marcus Aurelius’un Daimōn’u”, *Felsefi Düşün Dergisi* 13 (Ekim 2019), 238.

Alman, Hint vb. sözlü kültürlerinde rastlanır.⁹ Diğer taraftan ahlakın öğrenilerek kazanıldığı, dolayısıyla eğitim ve kişisel gelişimin son derece önemli olduğu yönündeki yaklaşımlar da zuhur etmiştir. Bu iki anlayış farklılığının halen gelişim psikolojisi alanında varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Ebû Temmâm'ın aşağıdaki beyitlerinden bir takım ahlakî kazanmak için kişinin kendisinin gayret etmesi gerektiği düşüncesine sahip olduğu anlaşılmaktadır:

وَلَمْ أَجِدْ الْأَفْضَالَ إِلَّا تَفَضُّلاً فَلَمْ أَجِدْ الْأَخْلَاقَ إِلَّا تَخَلُّفًا

Gördüm ki ahlak ancak ahlaklı olmanın cehtiyle

Fazilet de mümkün, sadece fazilet gayretiyle.¹⁰

Sarf açısından تَخَلُّفًا masdarı, تَفَعُّلاً tefa'ul bâbındandır. Bu bâb, kalıbına girdiği fiile tekellüf ve gayret manası kazandırmaktadır. Örneğin; فَعِمَ fiili anlamak manasında iken تَفَعَّمَ fiili anlamaya çalışmak, kavramak için çaba göstermek gibi gayret ifade eden manalara gelmektedir. Buradan hareketle Ebû Temmâm, kişinin belirli bir ahlak yahut fazileti ancak o ahlakî kazanmak için çaba sarf ettiği takdirde elde edebileceği düşüncesini benimsemektedir. Burada şu soru akla gelmektedir ki kişinin güzel ahlakî kazanmak için göstereceği gayret nasıl anlaşılmalıdır? Bu soruya Cahiliye şairi Hâtîm et-Tâî'nin (ö. 578) şöyle cevap verdiği varsayılabilir:

وَأَسْنِدُ إِلَيْهِ أَنْ تُطَاوَلَ سُلْمًا فَجَاوَزَ كَرِيمًا وَاقْتَدِرْ مِنْ زَنَادِهِ

Öyle ise değerli kimseyle otur kalk, ateşinden nasiplen

Ve onun seviyesine uzanman için bir merdiven daya.¹¹

Bu beyte göre kişi, arkadaşlık ettiği kimselerin kazandığı ahlakî güzelliklerden farkında bile olmadan istifade eder. Kişi, kiminle oturup kalkarsa onların boyasıyla

⁹ Örneğin Flemenk sözlü kültüründe de "Natuur gaat boven de leer" şeklinde bir atasözü olduğundan bahsedilir. Tam olarak Türkçe karşılığı "İnsanın huyu eğitim öğretime galebe çalar" olan bu ifade, görüldüğü gibi akıl ile karakter karşılaştırması yapmaktadır. (Not: Bu bilgi Hollanda vatandaşı kişilerden şifâhî olarak alınmıştır.)

¹⁰ Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994), 2/50.

¹¹ Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtîm et-Tâî, *Dîvânu Hâtîm et-Tâî* (Beyrut: Mektebetu Sâdir, 1963), 95.

boyanır, rengiyle renklenir. Şair bu düşüncesini çakmak taşı istiaresi üzerinden dile getirir. Güzel bir meziyete sahip olan kişinin karakterini ^{سُج} yani çakmak taşına benzetir. İnsanın ateş elde etmek için çakmak taşına başka bir taşı sürttüğü gibi güzel ahlaklı kimselerle etkileşim ve temas halinde olması da ilim, irfan ve erdem sahibi olmasına vesiledir. İçinde ateş çıkarma istidadı bulunan taştan yararlanmanın yolu temas olduğu gibi kalbinde güzel ahlak taşıyan kişilerden feyiz ve nur almanın vasıtası da onlarla hemhal olmaktır. Şairin ikinci mısradaki diğer istiaresi de merdivendir. Yüksek bir yere çıkmak için merdiven kullanıldığı gibi yüksek ahlaka erişmenin yolu da o ahlakı taşıyan kişilerin dostluğuna dayanmaktır. Şairin bu beyitte, güzel ahlaka sahip olmak için o ahlakı taşıyan kimselerle dostluk etmenin önemini, edebi dilin imkânlarından azami ölçüde yararlanarak etkili ve ikna edici bir üslupla gözler önüne serdiği görülmektedir.

2. Gayret ve Ceht

Edebi yapıtlar doğal olarak sahibinin karakterinden bir şeyleri mutlaka yansıtacaktır. Eserin sahibi dünya görüşü ve inancını ister istemez satır aralarında işleyerek okuyucuya hissettirecektir. Diğer taraftan edebi bir eser üzerinden bu eserin sahibinin biyografisine de az çok vakıf olunabilir. Ebû Temmâm'ın şiirlerine bakıldığında onun sıklıkla gayretli olmak, çaba sarf etmek, azim ve kararlılıkla çalışkanlıktan taviz vermemek gibi konulara temas ettiği görülür. Şevki Dayf'a (ö. 2005) göre büyük Arap şairi Mütenebbî (ö. 354/965), şiirlerinde feleğin cilvelerine karşı dik durmak ve sebat etmek gibi manaları Ebû Temmâm'dan ilham almıştır.¹² Buradan hareketle şairin gayretkeş bir kişiliğe sahip olduğunu söylemek isabetli olacaktır. Zira biyografi kaynaklarına bakıldığında Ebû Temmâm'ın *Hamase* adlı eserine kaynak olacak şiirlere ulaşmak için çokça seyahatlerde bulunduğu görülür.¹³ Dolayısıyla şair, gaye edindiği şey uğruna gözünü budaktan sakınmamış bir şahsiyet olduğunu da şiirine aksettirmiştir. Bu türden beyitler şairin divanında epey sıklıkla karşımıza çıkar. Örneğin aşağıdaki beyitte şairi, her türlü başarımın olmazsa olmaz şartı olan özgüven hususunda muhatabımı ikna etmeye çalışırken görürüz:

¹² Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-Asru'l-Abbâsiyyi'l-evvel* (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 280.

¹³ Enîs el-Makdisî, *Umerâu'ş-şî'ri'l-Arabî fi'l-Asri'l-Abbâsî* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâîyîn, 1989), 185.

لَا تُذِيلُنْ صَغِيرَ هِمَاكَ وَأَنْظُرُ

كَمْ بِرِي الأَثَلِ دَوْحَةً مِنْ قَصَبٍ

Küçük görme gayretini; bak gör ki

Nice devasa ağaçlar küçücük bir fidandan bitti.¹⁴

Çoğunlukla insanlar büyük bir işle karşılaştıklarında yahut kendilerine önemli bir vazife teklif edildiğinde kendi kabiliyetlerini yetersiz görüp kenara çekilirler. Şair insanın kendisini küçük görmek gibi zayıf bir tarafını tespit etmiş ve oldukça etkili bir teşbihle teşvikte bulunmuştur. Şöyle ki; çevremizde gördüğümüz nice dev gibi ağaçlar vardır ki bunlar, yıllar önce küçücük bir filizden ibaretti. İnsan, zaman geçtikte büyüyen ve gökyüzünü kaplayan bu ağaçlardan ibret almalıdır. Şimdilik küçük adımlar ve önemsiz görünen gayretler zaman ilerledikçe tahmin edilmeyen büyük neticeler doğurabilir. Bir amaç uğruna atılan her adım, ne kadar küçük ve kısa olursa olsun ileride görkemli bir ağaca dönüşecek bir filiz gibi addedilmelidir.

Şair diğer bir beytinde dünya hayatında muvaffakiyetin gayrete bağlı olduğunu ifade etmek için yine edebi bir dil kullanarak şöyle der:

بَصُرْتُ بِالرَّاحَةِ الكُبْرَى فَلَمْ تَرَهَا

تُنَالُ إِلَّا عَلَى جَسْرٍ مِنَ التَّعَبِ

En büyük rahatı gördün de

Ona ancak yorgunluktan ibaret bir köprüyle varılacağını görmedin.¹⁵

Bu beyitlerle şair, insanın büyük şeylere talip olup da bunun gereği olan meşakkate yanaşmamasını eleştirir. Ebû Temmâm gayet yerinde bir teşbih ile hedefe ulaşmak için gerekli zahmetleri köprüye benzetir. Karşıya geçmek için köprüden geçmek şart olduğu gibi rahata ermek için de gayret sarf ederek yorulmak şarttır.

Belirli bir amaca doğru yürürken kişiyi yolundan alıkoyan yahut en azından çalışma azmini zayıflatan şey, çoğu kez başkalarının giyabında söylediği moral bozucu sözleridir. Genellikle kıskançlık duygusunun tezahürü olan bu giyabi çekiştirmeler kişinin azmini ve çalışma heyecanını zedelemektedir. Ebû Temmâm

¹⁴ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 1/73.

¹⁵ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 1/49.

kişinin gayretini olumsuz etkileyen haset ehline kulak asmamak gerektiğini şöyle dile getirir:

طُويت أتاح لها لسان حسود وإذا أراد الله نشر فضيلة
ما كان يُعرف طيبُ عَرَف العود لولا اشتعال النار فيما جاورت

Allah neşretmek isterse gizli kalmış bir fazileti

Ona musallat eder bir kiskancın dilini.

Nitekim ateş yakmasa yakınındakini

Öd ağacının hoş kokusu bilinmezdi.¹⁶

Şair, burada bir taraftan haset edilenlere bir teselli sunarken diğer taraftan da haset ehli kimseleri yaptıklarından vazgeçirmek için uyarıda bulunmuştur. Haset edilene der ki *sen müsterih ol. Seni çekiştiren kişi sen farkında olmadan senin bahsini etmekle senin şöhretine hizmet etmektedir. İnsanlar elbette ki senin hakkında söylenen kötü sözleri araştırarak, en sonunda haklı olduğunu fark edip takdir edeceklerdir.* Şairin bu tesellisi gayret sahibi olan kişiyi teşvik maksatlıdır. Haset eden kişiyi de şöyle uyarır: *Kıskandığın kişiye dolaylı yoldan hizmet etmekteisin.*

Şair bu iki beyitte oldukça ilgi çekici edebi sanatlarla düşüncesini cazip hale getirmiştir. İlk beyitte geçen *طُويت نشر فضيلة* ifadesinde bir istiare söz konusudur. Dürülmüş bir kâğıt yahut kumaş gibi ince bir nesneyi rulo halinden açmak için kullanılan *نشر* fiili, yayılma imge içermektedir. Haset edilen kişi şöhret sevdalısı olmadığı ve ihlası esas tuttuğu için kendindeki fazilet ve meziyetleri mümkün oldukça gizlemeye çalışır. Zaman ilerledikçe yaptığı iyilikler de artmaktadır. Fakat gizlediği için bu erdemli tutumları uzun bir kumaşın dürüldüğü gibi şahsında gizlenir, yayılmaz. Hâlbuki Allah, bu değerli şahsın takdir edilesi ahlak ve davranışlarının açığa çıkmasını murâd eder ki başkaları da onu örnek alsın. Şaire göre Allah dürülmüş, gizli kalmış bu fazilet yumağını açıp neşretme işini haset eden kişi aracılığıyla yaptırır. Kiskanç olan kişi zarar verme niyetiyle dedikodu yapar,

¹⁶ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 1/213.

iftira atar, türlü türlü çirkefliliklerle kuyu kazmaya çalışır. Oysaki farkında olmadan Allah'ın muradını yerine getirmiş olur. İkinci beyitte de haset eden kişinin kalbindeki ruhi ızdırabı ateşe benzetir. Kıskançlık ateşi kalbinde tutuşmuş olan kişi gönlündeki alevleri bir nebze olsun dindirmek için gıybet hatta iftiraya kendini mecbur hisseder. Hâlbuki Allah, bunda da bir hayır murâd etmiştir. Asıl itibariyle bir odun parçasından ibaret olan öd ağacının kuru dalı ateşe maruz kaldığı zaman ortama enfes bir koku yaydığı gibi haset eden kişinin kalbinde tutuşmuş kıskançlık ateşi de haset edilen kişinin faziletlerinin yayılmasına vesile olur. Her vesileyle adını anma ihtiyacı hissettiği kişinin farkına bile varmadan neşr-i fazilet hizmetini görür.

Ebû Temmâm'ın gayretli olmaya teşvik sadedinde söylediği diğer bir beyti de şöyledir:

عُرِسَتْ وَلَيْسَتْ كُلَّ عَامٍ تَوْرُقُ هَمُّ الْفَتَى فِي الْأَرْضِ أَغْصَانُ الْغِنَى

Kişinin gayreti dünyada varlık fidanı; ekilir lakin her yıl yeşermez yaprağı.¹⁷

Şairin bu sözleri insanın gayretli olmasına dair güçlü bir teşviki ihtiva etmektedir. Şöyle ki; insanoğlu zihninde belirlediği bir amaç doğrultusunda şevke gelip çalışmaya meyillidir. Ancak şu da bir gerçektir ki her çaba arzu edilen doğrultuda netice vermez. Hayal dünyasında tasarlanan her gaye ele geçemeyebilir. Bu takdirde gayret sahibi hayal kırıklığı ve dolayısıyla da karamsarlığa düşebilir. Ebû Temmâm, ikna edici güçlü bir tesellinin imkânını toprağın kendisinde bulur. Toprağa dikilen fidanların bir kısmı baharda yeşerirken diğer kısmı da kuruyup gider. Lakin ekilen fidanlar her hâlükârda sarf edilen emeğe değer. Zira bazı fidanlar kurusa da yeşeren fidanların verdiği olumlu netice kuruyanlarınkini mutlaka telafi edecektir. Dolayısıyla bazı çabaların sonuçsuz kalması emek sahibini ümitsizliğe sevk etmemelidir.

İslâm dininde başkalarına muhtaç olmamak için bizzat rızık uğruna çaba göstermenin ehemmiyetine dair pek çok teşvik bulunmaktadır. Bizzat Allah (c.c.), وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى “İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.”¹⁸ buyurarak çalışkan

¹⁷ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/355.

¹⁸ en-Necm 53-39.

olmaya teşvik etmiştir. Ebû Temmâm da bu çerçevede çaba göstermeye teşvik için malın önemini şöyle bir teşbihle ortaya koymak ister:

وَقَرُّ وَأَيُّ رَحَى دَارَتْ بِبِلَا قُطْبٍ مَا أَضْبَعِ الْعَقْلَ إِنْ لَمْ يَرِعْ ضَبْعَتَهُ

Bolluk ve refah yitiğini gözetmezse aklın, o akıl ne kadar da sefil ki;

*Nitekim hangi el değirmeni mihversiz dönmüş ki?*¹⁹

Edebi hünerin ustaca sergilendiği bu beyitte şair, aynı kökten olan ضَبْعَتَهُ ve ضَبْعَتَهُ kelimelerini farklı anlamlarda kullanmakla *bedi'* sanatlarından olan *cinas-ı iştikâkiye* yer vermiştir. Diğer taraftan رِعَ fiilinde bir istiare söz konusudur. İstiare kapsamında olan teşhis sanatıyla وَقَرُّ yani servet, aklın zihinsel gayretlerini gözetten bir koruyucuya benzetilir. Buna göre kişi zihinsel becerilerini kullanarak kıymetli bir fikir ortaya atabilir. Ancak bu aklın bu semeresini fiile dönüştürecek olan şey maddi imkânlardır. İkinci mısradaki düşünce-kâr arasındaki ilişki özgün bir edebi üslupla değirmen-mihver arasındaki ilişkiye benzetilir. Buna göre değirmen taşlarının tam ortalarından belirli bir yere (kutup başı) sabitlenmesiyle düzenli hareket temin edilir ve öğütme işi gerçekleşir. O mihver olmasa taşların dönmesi de bir işe yaramaz.

3. Tevekkül

Arap şairlerinin hikem içerikli beyitlerinde hatırı sayılır miktarda tevekkül ve kanaat dersleri bulunmaktadır. İslami öğretinin temel ilkelerinden olan bu iki haslete dair âyet ve hadislerle yapılan teşvikler, aralarında Ebû Temmâm'ın da olduğu Arap şairlerinde karşılık bulmuştur. Ahlaka dair pek çok tespiti bulunan şair, Müslüman birey için zaruri olan tevekkül ve kanaate teşvik sadedinde tavsiyelerde bulunmuştur. Şairin Arap dünyasında en çok bilinen beyitleri arasında yer alan aşağıdaki sözleri, rızık-çaba karşılaştırmasına yönelik ikna gücü yüksek bir hayat dersi vermektedir:

وَيُكْدِي الْفَتَى فِي ذَهْرِهِ وَهُوَ عَالِمٌ يَنَالُ الْفَتَى مِنْ عَيْشِهِ وَهُوَ جَاهِلٌ

¹⁹ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/435.

هَلَكْنَ إِذَا مِنْ جَهْلِهِنَّ الْبَهَائِمُ وَأَلُو كَانَتْ الْأَرْزَاقُ تُجْرِي عَلَى الْحِجَا

Cahil olduğu halde kişi kazanır maişetini,

Bilgili olduğu halde diğeri hayat boyu uğraşır ama çuvallar, boş kalır eli.

Şayet akla göre verilseydi rızıklar,

Bu durumda cehaletinden helâk olurdu hayvanlar.²⁰

Bir önceki başlıkta Ebû Temmâm'ın çalışkan olmaya dair teşviklerinden bahsedilmişti. Burada ise şairin hassas ve ince bir dengeyi gözetmeye çalıştığı dikkat çekmektedir. Evet, insanoğlu hiçbir surette ümitsizliğe kapılmadan elinden gelen gayreti göstermeli ve fütura kapılmamalıdır. Ancak beden ve zihinle gösterilen gayretin derinliğinde rızkın Allah'ın kudretine bağlı olduğunda da gaflete düşülmemelidir. İnsan rızık yolunda çaba gösterirken rızık çabasının sonucu olarak görmek gibi bir hataya düşebilir. Şair, bu gaflete düşmemek için âlim-cahil, hayvan-insan karşılaştırması yapar. Kimi ilim sahipleri derin ilimlerine rağmen fakirlik çekmişlerdir. Tam aksine cehalet içinde yüzen kimilerinin mal varlığı da parmak ısırtır. Ebû Temmâm, rızkın ilme bağlı olması halinde ilimsiz oluşlarından dolayı hayvanların aç kalacağı kanaatine sahiptir.

4. Yeniliklere Açık Olmak

Araplarda takdire şayan güzel vasıflardan ilk ikisi şüphesiz cesaret ve cömertliktir. Klasik Arap şiirinin methiye temalı kasidelerinde bu iki haslet, muhtelif ifade biçimleri ve söz sanatlarıyla sıklıkla dile getirilmektedir. Şair, övdüğü kişinin gözünü budaktan sakınmayan atılgan karakterini dile getirirken kendine özgü bir üslup geliştirebilmek için farklı arayışlara girer. Ebû Temmâm'ın cesaret tasvirlerinden birisi de yeniliklere karşı cesur olabilmektir. Aşağıdaki beyitlerinde gurbetten korkmamak, yeri geldiğinde mevcut ortam ve arkadaşları değiştirebilmek gibi gözü kara bir cesareti vasf edip ona teşvik eder:

²⁰ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/87. Şiirin çevirisi Ebû Temmâm hakkında doktora tezi bulunan Yakup Göçemen'e aittir. Göçemen, *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 308; Göçemen, *Ebû Temmâm Hayatı*, 391.

وَطُولُ مُقَامِ الْمَرْءِ فِي الْحَيِّ مُخْلِقٌ
لِدِيَابِجَتِهِ فَأَعْتَرَبْتُ تَتَجَدَّدُ
فَإِنِّي رَأَيْتُ الشَّمْسَ زَيْدَتْ مُحَبَّةً
إِلَى النَّاسِ أَنْ لَيْسَتْ عَلَيْهِمْ بِسَرْمَدٍ

Halk içinde uzun süre bir yerde kalmak eskitir yüzünü;

Öyle ise çık gurbete, yenile kendini.

Gördüm ki Güneş, aynı halde durmadığı için sürekli

İnsanların gözünde olur daha da bir sevimli.²¹

Ebû Temmâm'ın methiye temalı kasidesinin girizgâhında yer alan bu beyitler hemen hemen herkes için geçerli olabilecek bir ahlaki tutuma işaret etmektedir. İnsanların ünsiyet ettikleri mekân yahut ortamları değiştirmek istemeyişi “gurbet” kavramının olumsuz intibalar uyandırmasından da anlaşılabilir. Zira yeni yerlerin neler getireceği şimdilik meçhuldür ve insan tabiatı meçhule karşı ürkek davranır. Bu yüzden sükûnet veren mevcut, tedirgin eden gurbete tercih edilir. Ancak şairin bu vatan-gurbet algısına bir itirazı olacaktır. Hayatının önemli bir kısmını seyahatlerde geçiren atılgan şairin tecrübesi bize farklı bir şeyler söyler. Onun tespitine göre bir yerde uzun süre kalmanın -günümüz tabiriyle- yüz eskimesi gibi olumsuz bir tarafı vardır. Yüz eskimesi diyoruz çünkü hakikaten de *لِدِيَابِجَتِهِ* yüz eskiten demektir. Kişi, aşinalık kazandığı ortamında kendisini huzurlu hissediyor olabilir. Ancak bu aşinalık zamanla kadr-ü kıymetinin bilinmemesine sebebiyet verebilir. Bir nimet, aralıksız devam ettiği takdirde ona gösterilen ihtimam azaldığı gibi meziyet sahibi kişinin aynı ortamda uzun süre kalmasıyla da ilk başlardaki değeri gözden düşebilir. Bunun çaresi kişinin cesur davranarak mekân değişikliğini göze alması ve yeniliklere açık olmasıdır. Şair, kendisinden beklenildiği gibi bu düşüncesini edebi sanatlarla müşahhas hale getirir. Güneş sürekli hareket halindedir. Şayet aynı yerde, örneğin tam tepede sabit kalsaydı, doğuş ve batış anındaki güzellikleri bilinemezdi. Gece olduğunda mesaisine ara vermeseydi sabah heyecanla beklenilmezdi. İnsan da aynı şekilde her ne kadar belli bir yerde fazilet ve

²¹ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 1/246.

meziyetleriyle etrafını aydınlatıyor olsa da gözlerden kaybolup gurbete gitmesi ve yeni ortamları deneyimlemesi hem onun hem de alıştığı ortamın yararınadır.

Şairin atılğanlık ve yeniliklere açık olmak düşüncesinin arka planında yatan inancın, kadim bir öğreti olan *cem-i ezdâd* olduğu söylenebilir. Anlaşılan eşyadaki güzelliklerin ancak zıtların bir araya gelmesiyle zuhur edeceği yönündeki anlayış şairin düşüncelerini şekillendirmiştir. Gurbete çıkmak ilk bakışta yalnız kalmak, maddi manevi sıkıntılar çekmek vb. sorunları beraberinde getirebilir. Hâlbuki her zorluğun beraberinde bir kolaylık mutlaka vardır. Şairin düşüncelerini besleyen bu inancın izlerini başka beyitlerinde de görmek mümkündür:

حتى يغادى بنأي أو بمجران وليس يعرف كنه الوصل صاحبه

Vuslata eren bilemez ki vuslatın tadını,

Ta ki tecrübe edene kadar uzaklık ve hicranı.²²

فَهُوَ الَّذِي أَنْبَأَكَ كَيْفَ نَعِيمُهَا والحادثَاتُ وَإِنْ أَصَابَكَ بُؤْسُهَا

Musibetlerin sıkıntısı gelse de başına,

O sıkıntıdır nimetlerini haber veren sana.²³

وَلَوْلَا الشَّرِّ مِمَّا يَعْرِفُ الشَّهَدَ دَائِمُهُ إِسَاءَةٌ دَهْرٍ أَدَّكَرْتُ حُسْنَ فِعْلِهِ

Feleğin kötülüğü iyiliğini hatırlatır,

Hanzale olmasa balın tadını kim bilir?²⁴

وَيَبْتَلِي اللَّهُ بَعْضَ الْقَوْمِ بِالنَّعَمِ قَدْ يَنْعَمُ اللَّهُ بِالْبَلَوَى وَإِنْ عَظُمَتْ

Ne kadar büyük olursa olsun Allah, belalar ile de nimet verebilir.

Aksine, bazılarına da nimeti bela diye verir.²⁵

²² Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/158.

²³ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/138.

²⁴ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 1/277.

²⁵ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/142.

Görüldüğü gibi şairin mezkûr anlayışı kendini bu dört beyitte de hissettirmektedir. İlk beyitte Ebû Temmâm, vuslat denilen sevgiliye kavuşma anındaki o büyük saadetin ancak ayrılıklardan sonra tadına varılabildiğini, ikinci beyitte kötü olarak nitelendirdiğimiz olaylar yaşanmasa nimetlerin de bilinmeyeceğini ve üçüncü beyitte de balın tatlılığının ancak hanzale denilen meyvenin acılığıyla anlaşıldığını hatırlatır. Son beyitte ise şairin dikkat çektiği husus ilk üç beyitten biraz farklıdır. Ebû Temmâm, bu sözleriyle nimet olduğunu sandığımız şeylere karşı bizi uyarır. İnsanların eline geçtiği vakit memnun oldukları öyle şeyler vardır ki bunların arkasında çetin imtihanlar saklanmıştır. Tam aksine bela gibi görünen nice sevimsiz olaylar meydana gelir ki altında nimetler gizlenmiştir. Bu yüzden Ebû Temmâm'ın dolaylı nasihatı, eşyayı ilk gördükleri hal üzere yargılamamaktır.

Şairin bu beyitlerinin tespitine göre insan, başına gelen ani değişiklikleri rutinleşip sıradanlaşan hayatın yeknesaklığından kurtulmak için bir vesile bilmelidir; cesur olmalı ve yeniliklerden kaçmamalıdır. Zevke meftun olan insan, fitratının ancak tekdüzelikten sıyrılmakla mutluluğu elde edebileceğini kavramalıdır.

5. Sosyal İlişkiler

Ebû Temmâm'ın üzerinde ehemmiyetle durduğu konulardan birisi de sosyal ilişkilere aittir.

لَيْسَ الْعَبِيُّ بِسَيِّدٍ فِي قَوْمِهِ

لَكِنَّ سَيِّدُ قَوْمِهِ الْمَتَّعَابِي

Aptal kimse olamaz ki kavminin efendisi;

Lakin aptalmış gibi davranır kavminin efendisi.²⁶

Sarf ilminde تَفَاعُلًا vezninin işlevlerinden birisi, bu kalıba giren fiile aslında olmayan bir hali varmış gibi gösterme ve yapmacıklık manası kazandırmaktır. Türk edebiyatında da bilinen söz sanatı tecâhül-ü ârif teriminde de bu veznin mezkûr işlevi kullanılmıştır. حَهْلٌ bilmemek anlamına geliyorken تَجَاهُلٌ mastarı ise bildiği halde

²⁶ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 1/56.

bilmiyormuş gibi davranmak manasını ifade eder. Veznin taşıdığı sabit anlamın o vezne giren fiillere kazandırılmasının Arap edebiyatında îcâz denilen az sözle çok şey anlatmak özelliğine büyük katkısı vardır. Hâlbuki Türkçe ve İngilizce gibi dillerde bir fiile *taslamak*, *-miş gibi yapıyor olmak* anlamlarını katabilmek ancak başka bir fiil ile mümkündür.

Ebû Temmâm, Arap sarfındaki bu işlevi yukarıdaki şiirine başarı ile taşımıştır. Beyitteki *عَجِي* fiili “aptal, budala, kıt akıllı oldu” anlamında iken fiilin *تَفَاعُلًا* veznindeki *تَعَايَى* fiili “aptalmış gibi davrandı” manasına gelir. Şair, bu fiilin ism-i fâilini kullanmıştır. Şairin tespitine göre, herhangi bir topluluğa riyaset edecek kişi kesinlikle kıt akıllı biri olamaz. Ancak şu var ki yönetilen insanlar bazen yaratılış gereği hatalar yapar, yanlış sözler söyler, kaba, çiğ ve küstah tavırlar sergiler hatta saygısızlıkta bulunabilirler. Bunlara karşı yöneticilik vazifesini üstlenenler *الْمَتَعَابِي* yani bir şeyden haberi olmayan kıt akıllı biri gibi davranmayı bilmelidirler. Ebû Temmâm'a göre her tenkide kulak asmak, her hatayı düzeltmeye çalışmak, her saygısızlığı cezalandırmaya kalkışmak, yönetici olanların düşeceği büyük bir hata olacaktır.

Fıtratı icabı sosyal bir varlık olan insan, yaşadığı toplumda kendine bir çevre edinmek zorundadır. Bu zorunluluğun doğal bir sonucu olarak yuva kurar, dostlar edinir, cemiyetlere iştirak eder. Ancak renkler bir olmadığı gibi karakterler de farklıdır ve her renk birbiri ile uyumlu olamayacağı gibi her mizaçtan da arkadaş çıkmaz. Hayatın akışı içerisinde karakter bakımından birbirine münasip olan fitratlar zamanla birbirini bulur ve kadim dostlukların temellerini atarlar. Ebû Temmâm, bu beşerî gerçeği şöyle dile getirir:

مَناسِبٌ رُوحَانِيَّةٌ مِّنْ يُشَاكِلُ فَإِنَّ الْقَتَى فِي كُلِّ صَرَبٍ مُنَاسِبٌ
كَمَا تَنْظُمُ الشَّمَلِ الشَّتِيَّتِ الشَّمَائِلُ وَلَمْ تَنْظُمِ الْعَقَدَ الْكَعَابُ لِرَبِيَّةٍ

Her grupta kişi, ruhen kendine benzeyene uyum sağlar.

Bir genç kız bile öyle güzel dizemez kolyesinin tanelerini,

*Karakterin dağınık fitratları bir araya getirip dizdiği gibi.*²⁷

Ebû Temmâm, ilk beyitte insanların kendi mizaçlarına uygun olan kişilerle dost olabildiklerini ifade eder ki açıkçası bu bilginin herhangi bir özgünlük değerinden bahsetmek mümkün değildir. Zira bu bilgi, gayet bilindik ve mücerrep bir doğruyu tekrar etmektedir. Şair, kendi üslubunu ikinci beyitte yer alan teşbih ve istiarelerle gösterir. Önce karakter denilen yaratılış gerçeğini teşhis sanatı ile dağınık şeyleri bir araya getiren kişiye benzetir. İnsanın bilinçli bir şekilde farklı nesnelere ortak özellikleri ile bir araya getirip ahenk oluşturduğu gibi karakter açısından uyumlu olan kişiler de birbirini bulur ve dostluklar kurarlar. Şair karakterin bu konudaki maharetini genç bir kızın kolyesinin tanelerini ipe belirli bir estetik duyarlılığa göre dizmesi ile karşılaştırır. Kız, kolyenin tanelerini dizerken renk, hacim, parlaklık, ten ve kıyafet rengini gözeterek bir ahenk oluşturur. Şairin mübalağa sanatını ustaca kullandığı bu beyte göre karakterin belirleyip de bir araya getirdiği insanlardaki manevi imtizaç bu kolyedeki görsel uyumdan daha da güzeldir.

Herhangi birine bir vazife tevdi edildiğinde o vazifeyi başarılı bir şekilde yürütebilmesi için uzmanlık bilgisi ve teknik destekler sağlanır. Vazife sahibine, görevin önem derecesine göre maddi manevi donanımlar temin edilir. Ancak şu da bir vakiadır ki her karakter her vazife için uygun olmaz. Kişi ne kadar eğitim alırsa alsın bazı özel görevler kendine özgü mizaçları gerektirir. Böyle durumlarda mesleki bilginin de ötesinde yapılacak işin tabiatına uygun karakter sahiplerinin seçilmesi önem arz eder. Örneğin; büyük bir askeri birliği komuta edecek komutanın son derece yumuşak bir karaktere sahip olmaması beklenir. Ebû Temmâm, vazife tevdiinde böyle bir hassasiyetin gösterilmesi gerektiğini aşağıdaki beytiyle ifade eder:

وَالسَّيْفُ مَا لَمْ يُلَفَّ فِيهِ صَيْقُلٌ مِنْ طَبَعِهِ لَمْ يَنْتَفِعْ بِصَيْقَالٍ

Kılıç, yapısından dolayı gelmiyorsa bilemeye

*Onu bilemeye çalışman nafile.*²⁸

²⁷ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/56.

²⁸ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/69.

Şair, bu beyti Abbâsî Halifesi Mu'tasım'a (ö. 227/842) nazmettiği bir methiye kasidesinin maktasında söylemiştir. Kasideyi şerh eden Hatîb Tebrîzî'nin (ö. 502/1109) yorumuna göre şair, bu ifadeyi halifenin vezirlerinin bir savaştaki hatalarına binaen söylemiştir. Bu beyitte zımnî bir teşbih söz konusudur. Eski zamanların en önemli silahı olan kılıcın kalitesini belirleyen en önemli şey, hammaddesini teşkil eden demirdir. Kılıç, darbelerden dolayı zamanla bilenmeye ihtiyaç duyar. Ancak eğer kılıcın demiri kaliteli değilse bileme işlemi kılıca fayda vermez. Bileme taşına mukavemet edip daha da keskinleşebilmesi için demirin kimyasının buna uygun olması gerekir. Şair, kılıç hakkında geçerli olan bu bilgileri örtülü bir şekilde halifenin vezirlerine tatbik eder. Halife, vezirlerini savaş gibi önemli bir konuda elinden geldiği kadar ikaz etmiş ve onları yetiştirmeye çalışmıştır. Ne var ki bu kişilerin tabiatı savaş yönetimi hususunda halifenin kendisi gibi fitrattan gelen bir istidada sahip değillerdir. Dolayısıyla onları keskinleştirmek için ne yapılırsa yapılsın ne söylenirse söylensin başarılı olamazlar. Şairin özellikle kritik atamalarda önem arz eden vazife tevdi ile ilgili bu tespitinin edebi bir dille aktarımında başarılı olduğu görülmektedir.

6. Azimli ve Kararlı Olmak

Şairin divanında tespit ve tavsiye ettiği ahlaklardan birisi de kişinin azimli olmasıdır. Karar verdiği meselede kişi, zihnini tereddütlerden arındırmalı ve hedefine doğru arkasına bakmadan koşmalıdır. Aşağıdaki beyitte bu düşüncesini şöyle dile getirir:

تُسَدُّ بِتَعْنِيفٍ فَلَيْسَ بِحَازِمٍ إِذَا الْمَرْءُ أَبْقَى بَيْنَ رَأْيَيْهِ تُلْمَةٌ

Kişi iki görüşü arasında bir gedik bırakırsa

(o boşluk) azarlanarak kapatılır ve kararlı olamaz.²⁹

Beytin ilk yarısında geçen تُلْمَةٌ kelimesiyle mecazen tereddüt kastedilmiş olmalıdır. Kişi herhangi bir meselede iki görüşe sahipse bu iki farklı görüş arasında bir mesafe oluşur. Bu mesafe kişinin kınanmasına sebebiyet verir. Zira kararsızlık

²⁹ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 1/108.

bir kusurdur. Şaire göre böyle bir kusur vuku bulduğunda tereddüt sahibi çevresindekiler tarafından şiddetle azarlanır ta ki iki düşünce arasındaki boşluk aradan kalsın.

Kişi, belirli bir hedefe doğru giderken azmini kıran olumsuzluklar yaşadığında çoğu zaman amacına ulaşamayacağına dair vesveselere kapılır. Şair, olumsuzluk gibi görünen şeylerin belki de amaca ulaşmak için birer vesile olabileceğine dair bir teşvikte bulunur:

إن السماء تُرَجَّى حينَ تَحْتَجِبُ ليسَ الحِجابُ بِمُقْضٍ عنكَ لي أملاً

Engeller senden ümidimi kestirecek değildir.

Nitekim sema bulutlarla kapladığında umut verir.³⁰

Medih makamında söylenmiş bu beyitte kişiyi, kararlılığa teşvik eden bir ahlak tavsiyesi zımnî teşbih üzerinden dile getirilmiştir. Gökyüzü açık ve berrak olduğunda herhangi bir yağmur beklentisi olmaz. Ancak kimi zaman kara kara bulutlar semayı kaplar, güneş kapanır ve atmosferi bir karanlık kaplar. İşte böyle bir hava, bereket getiren yağmurlar için umutlu olma zamanıdır. Şair yardımını umduğu kişiyi överken kullandığı üslupla herkese her zaman faydalı olabilecek bir kararlılık öğütünde bulunur. Arzu edilen şeyler ile kişinin arasında bazı maniler çıkar da perde olursa hayal kırıklığına kapılmamalı, bu perdelerin ardından rahmet ferahlığının geleceği umut edilmelidir.

Sonuç ve Tavsiye

Abbâsîler dönemi Arap şiiri hakkında bilgi veren tüm edebiyat tarihi kaynaklarının ismine temas etmeden geçemediği Ebû Temmâm, *el-Hamâse* adlı eseriyle kendisinden önceki Arap şairlerinin şiirlerinden bir seçki derlemiştir. Bu seçkide yer alan şiirlerin önemli bir kısmı şairlerin hayat tecrübeleri ve ahlaki tespitlerini içeren hikmet beyitlerinden müteşekkildir. Seçki denildiğinde gelişigüzel bir derleme anlaşılmalıdır. Zira bu şiirlerin seçilmesinde üstün bir edebi sanat zevki kendini hissettirir. Bu yüzden şairin eseri kendinden sonra gelen

³⁰ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2/382.

pek çok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Anlaşılmaktadır ki Ebû Temmâm'ın eserinde yer verdiği hikmet şiirleri onun kasideleri içerisinde azımsanmayacak sayıda hikemî beyitler serpiştirmesinde etkili olmuştur. Kendinden önceki şairlerin ahlaka dair tespitleri ve hayata bakışlarını yansıtan düşünceleri onun şairliğinde iz bırakmıştır. Bu iz takip edildiğinde Ebû Temmâm'ın insanı ve toplumu iyi gözlemleyebilen bir şahsiyete sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmada şairin bu kabilden beyitleri incelenmiştir. Onun gayet isabetli olduğunu gördüğümüz ahlakî tespitlerinin Arap toplumlarında karşılık bulduğu ve hak ettiği teveccühe mazhar olduğu dikkatimizi çekmiştir. Zira pek çok popüler edebiyat sitesinde şairin hikemî beyitlerinin günümüz Arap insanı tarafından paylaşıldığı ve hakkında yorumlar yapıldığı müşahede edilmiştir. Gördüğümüz kadarıyla şair, ahlakî değerlendirmelerinde edebiyatın imkânlarından azami derecede istifade etmiş, ikna edici teşbih ve istiarelerle inandığı doğruları ikna edici bir üslupla nazma dökmekte başarılı olmuştur. Çoğunluğunu methiyelerin teşkil ettiği kasidelerinde ahlak ve hayata dair tespit ve tavsiyelerini kasidenin bütünlüğünü bozmadan mısralara serpiştirmiştir. Şairin bu tutumunun onun ahlaka önem veren şahsiyetiyle alakalı olduğu muhakkak olmakla birlikte izlediği bu yöntemle kasideyi yeknesaklıktan da arındırmıştır. Şairin bu tarzdaki beyitlerinin daha kapsamlı bir okumayla incelenmesi ve ahlakiyata dair şiirlerinin tercüme edilerek Türk okurla tanıştırılması bu çalışmanın bir tavsiyesidir.

Kaynakça | References

- Alabulut, Seda. *Alımlama Estetiği*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Arslan, Fatih. “Metni Bireyselleştirme Ölçütünde ‘Alımlama Estetiği’ Algısı”. *e-Journal of New World Sciences Academy* 5/4 (2010), 646-651.
- Başkaya, Banu. *Alımlama Estetiği Açısından Keşif, Haz ve Sağaltım İlişkisi*. İstanbul: Işık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2022.
- Bulut, Ali. “İslam Öncesi Arap Edebiyatının Mevsûkiyeti Meselesi”. *İslam Öncesi Araçlarda Dil ve Edebiyat*. ed. Mustafa Çağrıncı. 15-60. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-Asru'l-Abbâsiyyi'l-evvel*. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- Durmuş, İsmail. “Hamâse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/437-440. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ebû Temmâm, Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî. *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994.
- Elmalı, Hüseyin. “Ebû Temmâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/241-243. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Emin, Ahmed. “Arap Edebiyatında Hikmet”. çev. Zeynep Arkan. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/26 (2012) 213-217.
- Göçemen, Yakup. *Ebû Temmâm Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019.
- Göçemen, Yakup. *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Kahraman Maraş: Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Hâtim et-Tâî, Ebû Seffâne (Ebû Adî). *Dîvânu Hâtim et-Tâî*. Beyrut: Mektebetu Sâdir, 1963.
- Huceyra, Azîze. *Tecelliyâtu'l-hikme fi's-şî'ril-Arabî Ebû Temmâm nemûzecen*. Cezayir: Andelhamîd İbn Badis Üniversitesi, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017-2018.
- Makdisî, Enîs. *Umerâu's-şî'ri'l-Arabî fi'l-Asri'l-Abbâsî*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1989.

Molacı, Melike. “Herakleitos’un Ēthos’u: Marcus Aurelius’un Daimōn’u”. *Felsefi Düşün Dergisi* 13 (Ekim 2019), 229 – 254.

Özbek, Yılmaz. *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği*. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2015.

Sarrâf, Vurûd Velîd Hamûd Huseyn. *Eş’âru’l-hikmeti fî divâni’l-Hamâse li-Ebî Temmâm*. Irak: Kufe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.